

УДК 347.921

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ РОЗВИТКУ ЗАКОНОДАВСТВА, ЩО РЕГУЛЮЄ УЧАСТЬ ПРОКУРОРА У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Альона ОЛІФІР,
аспірант кафедри цивільного права і процесу
Національної академії внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена історичному аналізу законодавства, яким урегульовано участь прокурора у цивільному процесі України з часу здобуття незалежності. Визначено основні тенденції законодавчих змін. Висвітлено роботу науковців щодо характеристики періодів розвитку участі прокурора у цивільному процесі України. Автором проаналізовано поетапне приведення національного законодавства з питань участі прокурора у цивільному процесі України до міжнародних стандартів. У статті виділено юридичні ознаки інституту представництва прокурором інтересів інших осіб у цивільному процесі та визначено два основні етапи його розвитку з часу здобуття Україною незалежності.

Ключові слова: прокурор, прокуратура, діяльність, представництво, захист інтересів громадянина та держави, періоди.

HISTORICAL ANALYSIS OF DEVELOPMENT OF LEGISLATION REGULATING PARTICIPATION OF PROSECUTOR IN THE CIVIL PROCESS OF UKRAINE

Alona OLIFIR,
Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Process
of National Academy of Internal Affairs

SUMMARY

The article is devoted to the historical analysis of the law governing the participation of the prosecutor in the civil process of Ukraine since independence. The main tendencies of legislative changes are determined. The article deals with the work of scientists who studied the peculiarities of the participation of the prosecutor in the civil process in Ukraine. The gradual adaptation of national legislation on the participation of the prosecutor in the civil process of Ukraine with international standards is analyzed. The article highlights the legal features of the Institute of the Office of the Prosecutor's Office for the interests of other persons in the civil process and identifies two main stages of its development since Ukraine gained independence.

Key words: prosecutor, procuracy, activities, representation, protection of citizens and state interests, periods.

Постановка проблеми. Науковий аналіз будь-яких правових інститутів вимагає дослідження не лише їх сучасного стану, а й вивчення та аналізу історичних процесів, які передували сучасності. Лише крізь призму подій минулих років можна отримати інформацію про підстави виникнення, становлення та розвитку окремого явища, внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на нього. Дослідженням темпоральних змін встановлюються тенденції, закономірності, причинно-наслідкові зв'язки та можливі напрями подальшого розвитку відповідного інституту.

Питання формування законодавства щодо участі прокурора у цивільному судочинстві має не лише теоретичне, але й велике практичне значення, оскільки однією з умов успішного реформування будь-якого інституту є використання минулого досвіду.

Стан дослідження. Особливості реалізації прокурором функції представництва у різні роки досліджували такі науковці, як: В. Бабкова, С. Белікова, М. Говоруха, К. Гузе, Т. Дунас, М. Руденко, М. Стефанчук, В. Стеценко та інші. Ними зроблено вагомий внесок до теоретичного розуміння безпосередньої участі прокурора у судовому процесі України поза межами кримінального судочинства. Наявність значної кількості підходів у визначенні періодизації розвитку вказаного інституту потребує визначення єдиного підходу до етапів становлення інституту участі прокурора у цивільному процесі нашої держави.

Мета статті полягає у науковому дослідженні становлення інституту участі прокурора у цивільному про-

цесі України, формулювання теоретичних та практичних висновків, спрямованих на розвиток теорії цивільного процесуального права та вдосконалення судової практики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відправною точкою цього дослідження є здобуття Україною незалежності, у зв'язку з чим вивченню підлягають нормативні акти та практичне їх застосування судами України з 1991 року.

М.М. Стефанчук [1, с. 67], досліджуючи історичну періодизацію питання діяльності прокуратури щодо участі прокурора у цивільному процесі за інституційним підходом після 1991 року, виділяє три етапи: 1) здобуття незалежності; 2) прийняття нової Конституції; 3) європейська інтеграція та пошук нового конституційного правопорядку.

За функціональним підходом М.М. Стефанчук виділяє [1, с. 97] періоди юридичної невизначеності, становлення функцій та розвитку. В останньому з наведених періодів науковець виділяє три окремі етапи: широкого представництва (2001–2014 роки), усіченого представництва (2014 рік) та етап усіченого представництва публічних інтересів (2015 рік).

Найчастіше науковці, досліджуючи періоди розвитку певного юридичного інституту, часові межі його існування пов'язують безпосередньо із внесенням змін до законодавства, якими врегульовано пов'язані із предметом дослідження правовідносини. Разом із тим такий спосіб позбавляє системності процеси за притаманними лише окремому інституту ознаками.

На нашу думку, періодизацію існування інституту участі прокурора у цивільному процесі можна здійснювати, враховуючи такі ознаки: коло осіб, інтереси яких представляє прокурор, підстави для представництва та докази, які необхідно надавати суду на підтвердження повноважень.

Так, за нормами законодавства прокурора було уповноважено на здійснення захисту інтересів громадян чи держави. Положення нормативних актів щодо представництва прокурором інтересів громадян нібито чітко установлювали виключний перелік підстав (стан здоров'я, неповноліття), однак ст. 121 Конституції України закріплювала також термін «інші поважні причини», що є оціночним судженням, та доведення наявності чи відсутності їх залежало від доводів прокурора та прийняття їх судом. Аналогічна ситуація і з представництвом інтересів держави.

Звертаючи на себе увагу законодавчі вимоги щодо доказів, які має надати прокурор до суду для підтвердження повноважень реалізації конституційної функції. Щодо громадян це докази на підтвердження віку, стану здоров'я, дієздатності, позиції опікуна чи піклувальника. Стосовно держави – наявність державної частки у статутному фонді, документи, що підтверджують виконання функцій держави, та інші обставини, що є оціночними поняттями: наявність суспільного інтересу, виключність випадку, бездіяльність органу, загроза порушення державних інтересів та ін.

З огляду на наведене у визначенні історичних етапів розвитку інституту участі прокурора у цивільному процесі України видається за доцільне назвати два етапи, а саме:

- перший – з часу прийняття Закону України «Про прокуратуру» № 1789-ХІІ, тобто з 05.11.1991 до 02.06.2016;
- другий – з часу прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» № 1401-VIII, тобто з 02.06.2016 і до сьогодення.

Підстави виділення лише двох етапів розглянемо нижче.

Уперше після здобуття Україною незалежності інститут представництва прокурором інтересів інших осіб (держави, громадян) визначено Законом України «Про прокуратуру» від 05.11.1991 № 1789-ХІІ [2], а відтак логічним є виділення початкового етапу саме з цього часу.

Наведеним Законом визначено завдання, функції та повноваження органів прокуратури незалежної України. Зокрема, п. 6 ч. 1 ст. 20 Закону № 1789-ХІІ надавалося право прокурору звертатися до суду або арбітражного суду із заявами про захист прав і законних інтересів громадян, держави, а також підприємств та інших юридичних осіб. За ст. 35 Закону прокурору визначено статус учасника судового розгляду, однак обсяг і межі його повноважень встановлювалися процесуальним законодавством.

На цьому етапі розвитку участь прокурора у цивільному процесі була фактично не обмежена ні суб'єктом складом, ні сферою правовідносин, тому прокурор міг звертатися до суду в інтересах як громадян і держави, так і в інтересах приватних суб'єктів господарювання, при цьому законодавцем не встановлювалися будь-які додаткові вимоги, після виконання яких прокурор міг реалізувати свою конституційну функцію. Достатнім було обґрунтування наявності порушення державних інтересів, визначене, зокрема, у рішеннях Конституційного Суду України від 08.04.1999 у справі № 1-1/99 про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді [3].

На цьому етапі до 01.01.2005 судовий процес розгляду справи був урегульований нормами ЦПК 1963 року. Процесуальний закон закріплював дві форми участі прокурора в суді: звернення до суду з позовом і вступ у справу на будь-якій стадії процесу на захист прав та охоронюваних інтересів інших осіб, якщо цього вимагала охорона державних чи суспільних інтересів або прав та охоронюваних інтересів

громадян (ст. 118 ЦПК). Процесуальне законодавство підстави участі прокурора в розгляді справ детально не регламентувало.

Разом із тим положеннями ЦПК 1963 року прокурору визначено цивільний процесуальний статус та віднесено до складу осіб, які беруть участь у справі (ст. 98 ЦПК), з відповідними правами (ст. 99 ЦПК).

В окремій категорії справ за ЦПК 1963 року участь прокурора визнавалася обов'язковою: якщо цього вимагала охорона державних, суспільних інтересів, прав та інтересів громадян (п. 3 ст. 119 ЦПК). Стаття 195 ЦПК 1963 року наділяла прокурора правами, які не властиві іншим учасникам процесу: надання висновків з усіх питань, що виникали під час розгляду справи та по суті справи. Фактично прокурор здійснював нагляд за законністю судових рішень.

Ухвалюючи Закон України від 15.12.1992 № 2857-ХІІ, законодавець намагався обмежити прокурорський нагляд за законністю судових рішень. За новою редакцією норми прокурор міг брати участь у розгляді цивільних справ за його заявами. Наголошувалося, що прокурор, який бере участь у розгляді справ у судах, додержуючи принципу незалежності суддів і підкорення їх тільки закону, сприяє виконанню закону про всебічний, повний і об'єктивний їх розгляд та постановленню законних судових рішень.

У зв'язку з наведеним деякі науковці, зокрема Т.О. Дунас [4, с. 21], М.М. Стефанчук [5], М.К. Дімітров, В.В. Плукар [6], вважають, що з цього часу нагляд прокурора за законністю судових рішень скасовано та його діяльність звужено до меж, сумісних із принципами правової держави.

Разом із тим інші ж науковці вважають, що такий нагляд продовжував існувати і надалі. В.В. Комаров [7, с. 37, 89] вказує, що після прийняття Закону від 15.12.1992 № 2857-ХІІ органи прокуратури зберігали таку форму представництва, як опротестування незаконних та необґрунтованих рішень, постанов, ухвал у порядку нагляду, прокурор був наділений правом втручатися з суду будь-яку справу з метою її вивчення та за наявності підстав вносити на судові рішення протести, що відповідає змісту ст.ст. 38–39 Закону України «Про прокуратуру» та ст.ст. 327, 328, 329 ЦПК 1963 року.

М.В. Руденко [8, с. 230], досліджуючи якість протестів, внесених прокурорами на рішення арбітражних судів, дійшов висновку про доцільність збереження такої форми прокурорського реагування, оскільки з внесених у 1992 році протестів задоволено 53,6%, у 1993 році – 51,6%, у 1994 році – 49%, у 1995 році – 53,7%, у 1996 році – 66,7%, у 1997 році – 67,8%, у 1998 році – 68%, у 1999 році – 66,8%.

Наявність законодавчо встановлених повноважень прокурора на опротестування рішень судів у порядку нагляду і після прийняття Закону від 15.12.1992 № 2857-ХІІ підтверджена також рішенням Європейського суду з прав людини.

Зокрема, спір у справі «Бочан проти України», який виник між фізичними особами та стосувався визнання права на житловий будинок та земельну ділянку під ним, був предметом розгляду ЄСПЛ (№ 7577/02). Так, не здійснюючи вступ у розгляд справи заступник прокурора Хмельницької області 10.04.1998 у порядку нагляду опротестовував судові рішення у ній. Надалі до винесення остаточного рішення справа розглядалася близько 7 років. Наведене було однією з підстав для констатації ЄСПЛ порушення принципу юридичної визначеності та остаточності рішення [9].

Таким чином, на нашу думку, Законом України від 15.12.1992 № 2857-ХІІ лише формально звужено повноваження прокурора щодо опротестування судових рішень у порядку здійснення нагляду.

Законом України від 12.07.2001 № 2663-III галузевий Закон доповнено статтею 36-1, де визначено поняття пред-

ставництва інтересів держави та громадянина, його форми та права прокурора. Визначено, що представництво інтересів держави прокурором здійснюється у разі наявності порушень або загрози порушень економічних, політичних та інших державних інтересів внаслідок протиправних дій (бездіяльності) фізичних або юридичних осіб, що вчиняються між ними або державою. Однак суттєвих змін у питанні регулювання участі прокурора у судовому процесі не відбулося.

З 01.09.2005 набув чинності новий Цивільний процесуальний кодекс України (надалі – ЦПК), в якому закріплено процесуальний інститут прокурорського представництва. Зокрема, ч. 2 ст. 45 ЦПК передбачала, що прокурор здійснює у суді представництво інтересів громадянина або держави в порядку, встановленому цим Кодексом та іншими законами, і може здійснювати представництво на будь-якій стадії цивільного процесу. Звертає на себе увагу, що уже у процесуальному кодексі 2003 року законодавцем реалізовувалася спроба закріплення положення щодо визначення конкретного переліку випадків, коли прокурор може звертатися до суду, що суперечило чинній на той час ст. 121 Конституції України.

Одночасно процесуальний кодекс визначив обов'язкову категорію справ, які розглядалися виключно за участю прокурора, – справи про надання психіатричної допомоги у примусовому порядку чи про припинення надання амбулаторної психіатричної допомоги, госпіталізацію у примусовому порядку (ч. 2 ст. 281). Аналогічне положення знайшло своє закріплення і в ЦПК України, у редакції від 03.10.2017 (ч. 2 ст. 341). Зазначене, вірогідно, пов'язане із забезпеченням дотримання прав громадян, свобода яких у разі задоволення позовів фактично обмежується.

Важливі зміни у регулюванні участі прокурора у цивільному процесі відбулися за прийняттям Закону України від 18.09.2012 № 5288-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань удосконалення діяльності прокуратури», яким ч. 2 ст. 45 ЦПК України доповнено абз. 2 та вперше визначено процесуальну можливість прокурора виступати самостійним позивачем у справі у разі відсутності такого органу або відсутності у нього повноважень щодо звернення до суду.

Вказані зміни дали можливість органам прокуратури відстоювати інтереси держави навіть у випадках відсутності відповідного органу чи відсутності у нього повноважень на це. Крім цього, ст. 46 ЦПК передбачено, що відмова органу, уповноваженого здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, від поданого прокурором в інтересах держави позову, подання ним заяви про залишення позову без розгляду не позбавляє прокурора права підтримувати позов і вимагати розгляд справи по суті.

Не зважаючи на те, що подібне положення у господарському процесі передбачалося ще з часу прийняття Закону від 21.06.2001 № 2539-III (ч. 6 ст. 29), відповідні зміни до ЦПК України було внесено більш ніж через 10 років.

З часу прийняття Закону України від 18.09.2012 № 5288-VI у цивільному процесі з'явилася сторона – позивач з усіченим обсягом прав, оскільки із загального обсягу прав, притаманних стороні процесу, законодавцем зроблено винятки для органів, які можуть звертатися до суду в інтересах інших осіб або державних чи суспільних інтересах, та виключено з їх переліку право на укладення мирової угоди.

Суттєвий вплив на оновлення законодавства щодо участі прокурора у судовому процесі поза межами кримінальної юстиції мали європейські інституції. Зокрема, Закон України «Про прокуратуру» № 1697-VII, у якому повністю скасовано функцію загального нагляду, прийнято законодавцем 14.10.2014 з урахуванням висновків Венеціанської комісії.

Зазначеним законом визначено виключний перелік підстав для представництва прокурором інтересів як громадян, так і держави. Зокрема, за ч. 2 ст. 23 Закону № 1697-VII представництво громадян допускається у випадках, якщо особа не спроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надане право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Тобто визначено категорію громадян (недієздатні та обмежено дієздатні), а також визначено, що таке представництво може здійснюватися лише у разі нездійснення захисту уповноваженими на те особами (опікунами та піклувальниками). Аналіз положень Закону № 1697-VII свідчить про унеможливлення захисту прокурором інтересів фізичних осіб, оскільки таке представництво зобов'язаний здійснювати опікун чи піклувальник. Отже, захист прокурором інтересів громадян законодавцем поставлено у безпосередню залежність від позиції законного представника. Разом із тим можливість представництва прокурором інтересів громадян теоретично продовжувала існувати.

Крім цього, Законом № 1697-VII визначено чіткі обмеження щодо здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній, у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань (ч. 3 ст. 23).

Щодо захисту інтересів держави законодавцем визначено виключні випадки, за наявності яких прокурор може представляти її інтереси у суді. Зокрема, за ч. 3 ст. 23 Закону № 1697-VII прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Деякі науковці, які досліджували питання представництва прокурором інтересів держави, висловлювали позицію, що за Законом № 1697-VII встановлено суттєві обмеження щодо реалізації конституційної функції [10].

Разом із тим вважаємо, що така редакція статті профільного закону дещо суперечила положенням ст. 121 Конституції України, оскільки її редакція до 02.06.2016 не визначала обмежень для прокурора щодо представництва інтересів громадян чи захисту інтересів держави у суді.

Внаслідок прийняття таких змін у сфері додержання прав і свобод соціально незахищеної категорії громадян до створення бюро безоплатної правової допомоги існувала суттєва прогалина, оскільки жоден інший орган не уповноважено на представництво їхніх інтересів у суді на безоплатній основі.

Звертає на себе увагу той факт, що навіть після оновлення законодавства у 2014 році окремі суди підтримували позицію прокурора щодо можливості представництва ним інтересів держави в особі навіть приватних товариств, у статутному фонді яких не було державної частки.

Так, рішенням господарського суду Київської області від 10.02.2015 задоволено позов прокуратури Чернігівської області в інтересах ПАТ «Будівельна компанія «Домобудівник» до ТОВ «Національна агроуправлінська компанія» про визнання недійсним договору купівлі-продажу та

витребування майна. Фактично рішенням суду нерухоме майно повернуто у розпорядження приватного акціонерного товариства [11].

Разом із тим після набрання чинності Законом № 1697-VII прокурора зобов'язано надавати суду докази нездійснення або здійснення неналежним чином захисту інтересів держави відповідним суб'єктом владних повноважень. Звідси видається, що, крім необхідності доведення порушення інтересів держави, прокурора зобов'язано надавати належні та допустимі докази бездіяльності державного органу чи його неналежної поведінки, що потребує безумовного установлення до часу звернення з позовом до суду.

Суттєво вплинуло на правове регулювання участі прокурора у цивільному процесі прийняття Закону України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» від 02.06.2016 № 1401-VIII [12].

Вказаним Законом з Конституції України повністю виключено VII розділ «Прокуратура», а положення щодо діяльності вказаного органу внесено до VIII розділу «Правосуддя» та визначено у ст. 131¹, де вказано, що в Україні діє прокуратура, яка, зокрема, здійснює представництво інтересів держави у суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом.

Так, наведеним положенням Основного Закону прокурора позбавлено можливості здійснювати захист інтересів громадян та передбачено право на представництво інтересів держави у виключних випадках.

Отже, у період з 05.11.1991 до 02.06.2016 (умовно названий перший) повноваження органів прокуратури у частині участі у цивільному процесі поширювалися на захист інтересів як громадян, так і держави. При цьому на такому етапі розвитку вказаного інституту доведенню у судовому процесі підлягали лише обставини щодо порушення інтересів таких осіб, оскільки інші обставини, приміром вік, стан здоров'я, наявність державної частки у статутному фонді у разі надання належних доказів, були безспірними. На противагу цьому періоду починаючи з 02.06.2016 з функцій прокурора взагалі виключено можливість захисту інтересів громадян, на прокурора покладено тягар доказування значної кількості обставин ще на стадії пред'явлення позову, зокрема, щодо: 1) наявності порушення інтересів держави; 2) невиконання чи неналежного виконання повноважень органом; 3) підтвердження підстав для представництва; 4) докази по суті спору. При цьому значній частині доказів правова оцінка судом має надаватися ще під час вирішення питання про порушення провадження, що може мати наслідком повернення матеріалів прокурору.

Висновки. З часу здобуття незалежності Українською державою законодавець визначав за доцільне та необхідне наділення прокурора повноваженнями щодо участі під час розгляду справи у порядку цивільного судочинства. Разом із тим, здійснюючи поетапне наближення до європейських стандартів, підстави участі прокурора у цивільному процесі поступово звужуються, перекладаючи повноваження щодо захисту інтересів громадян та держави на інші органи.

Вивченням діяльності законодавця, спрямованої на удосконалення інституту участі прокурора у цивільному процесі України у період з часу здобуття нашою державою незалежності до сьогодні, доцільно виділяти лише два

етапи, оскільки у період від найширшого кола повноважень (щодо осіб, сфери представницької діяльності та ін.) здійснювалося їх поступове звуження. Враховуючи, що чинні натеper норми законодавства приймалися з урахуванням висновків європейської спільноти, вони мають вважатися такими, що відповідають міжнародним стандартам.

Список використаної літератури:

1. Стефанчук М.М. Діяльність прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді: проблеми теорії та практики : монографія. Київ : Ін Юре, 2016. 500 с.
2. Про прокуратуру : Закон України від 5 листопада 1991 року № 1789-XIII. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 53. Ст. 793
3. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-1/99 від 8 квітня 1999 року № 3-рп/99 за конституційним поданням Вищого арбітражного суду та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою інтересів держави в арбітражному суді). URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-99>
4. Дунас Т.О. Участь прокурора у цивільному судочинстві України : дис. канд. юрид. наук : 12.00.03 Львів. 2009. 228 с.
5. Стефанчук М. Історичні та правові передумови становлення функцій прокуратури України з представництва інтересів громадянина або держави в суді. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 165–177.
6. Плукар В.В., Дімітров М.К. Генезис інституту представництва прокурором інтересів громадянина або держави в суді. *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 2. С. 160–164.
7. Комаров В.В. Проблемы науки гражданского процессуального права : монография. Харьков : Право, 2002. 440 с.
8. Руденко Н.В. Теоретические проблемы представительства прокуратурой интересов государства в арбитражных судах : дис. канд. юрид. наук : 12.00.10 Харьков, 2000. 408 с.
9. Рішення Європейського суду з прав людини від 3 травня 2007 року у справі «Бочан проти України» заява № 7577/02. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_209?lang=ru.
10. Бабкова В.С. Деякі проблеми визначення приводів і підстав представництва прокурором інтересів громадянина або держави в суді за новим Законом України «Про прокуратуру». *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 2, Том 3. С. 141–145.
11. Рішення господарського суду Київської області від 10.02.2015 у справі № 927/1925/14. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42706967>.
12. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя) : Закон України від 02.06.2016 № 1401-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Оліфір Альона Володимирівна – аспірант кафедри цивільного права і процесу Національної академії внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Olifir Alona Volodymyrivna – Postgraduate Student at the Department of Civil Law and Process of National Academy of Internal Affairs

aolifir@i.ua